

Witte ooievaars rondom Kampen

door Henk Dorgelo

In de rubriek ‘Stadsnieuws’ van de *Kamper Courant* was in juli 1904 het volgende te lezen: ‘Als een groote zeldzaamheid is te vermelden, dat het ooievaren-paar, genesteld op het huis van Mevrouw de Wed. Engelenberg aan den Burgwal, 5 jongen heeft.’

Als een groote zeldzaamheid is te vermelden, dat het ooievaren-paar, genesteld op het huis van Mevrouw de Wed. Engelenberg aan den Burgwal, 5 jongen heeft.

Bericht in *Kamper Courant* van 1904.

Ooievaarsnest op stadsvilla van de familie Engelenberg aan de Burgwal.

Foto: Collectie Frans Walkate Archief.

Frappant is, dat op die plaats nu het gebouw staat waarin het Frans Walkate Archief is gevestigd. Ook uit andere literatuur blijkt dat er in vroeger jaren ooievaars in en rond de stad broedden. Maar ze verdwenen uit de stad en in de jaren zeventig van de vorige eeuw waren ze ook verdwenen uit ons land. In die tijd gingen we nog met onze kinderen kijken naar het enige wilde broedpaar ooievaars dat was overgebleven in Grafhorst.

Hoe kwam het toch dat de ooievaar in ons land bijna uitgestorven was? En hoe komt het dat we ze tegenwoordig weer op veel plaatsen in ons land tegenkomen?

Ciconia ciconia

De wetenschappelijke, Latijnse naam van de ooievaar is *Ciconia ciconia*. De betekenis ervan is onbekend, al zou die volgens sommigen ‘klepperaar’ kunnen betekenen. Voor de betekenis van de Nederlandse naam is een aantal verklaringen te vinden. Zo denkt de één dat het een verwijzing is naar de moerassige en waterrijke plaatsen waar de vogels graag komen. Maar een ander verklaart de naam met ‘heilbrenger’, waarbij je meteen denkt aan het volksgeloof, dat de ooievaar bringer van baby’s zou zijn. Nog steeds

In 1989 sneuvelde het nest van Grafhorst met fatale gevolgen. Foto: Freddy Schinkel.

krijgen kraamverpleegsters na hun opleiding een ‘oievaartje’! Een aantal volksnamen luidt: Odevader, Eileuver, Earrebarre, Eiber, Stork, Uiver, Witte Ooievaar en Geluksvogel. In Engeland heet de vogel White Stork, in Duitsland Weißstorch, in Frankrijk Cigogne Blanche en in Zuid-Afrika Sprinkhaanvoël. Een andere ooievaar die in de trektijd wel in ons land wordt gezien, en die hopelijk in de toekomst ook weer hier gaat broeden, is de zwarte ooievaar, die de Latijnse naam *ciconia niger* draagt.

Kenmerken

Ooievaars zijn grote, witte vogels, met een lengte van 1,00 tot 1,15 meter en een spanwijdte van 1,95 tot 2,15 meter. Ze hebben lange rode poten, een forse rode snavel en zwarte slagpennen. Ze kunnen vliegen (let erop dat ze dat doen met gestrekte hals), maar nog beter zweven, waarbij ze eerst de thermiek opzoeken en dan steeds hoger gaan, tot je ze bijna niet meer ziet, om zich daarna in de beoogde richting te laten afdrijven; op die manier kunnen ze, met relatief weinig moeite, grote afstanden overbruggen. Het enige geluid dat ze maken, is een luid geklepper met de snavel, op het nest, maar ook in de lucht, als ze contact maken met soortgenoten. Ooievaars zijn

Ooievaars met jongen bij 's-Heerenbroek. Foto: Freddy Schinkel.

trekvoegls, die in maart in ons land aankomen en in augustus weer vertrekken naar warmere streken in Zuid-Afrika. Omdat ze dat dus veelal zwevend op de thermiek doen, mijden ze de zee en steken ze bijvoorbeeld over bij Gibraltar en de Bosporus. De ouders vertrekken over het algemeen later dan de jongen; we kunnen ze nog tot in oktober in ons land naar voedsel zien zoeken. Er zijn echter ook zogenaamde projectooievaars die in de winter in ons land blijven en niet meer wegtrekken, en dus (moeten) worden bijgevoerd.

Biotoop en voedsel

De ooievaar komt voor in moerassige weiden in bosrijke streken of in cultuurland, in rijstvelden, grazige rivierdalen en droge grasvlakten, en in Marokko tot op 2.500 meter hoogte. Vaak is de ooievaar een cultuurvolger, dat wil zeggen dat hij de omgeving van de mens opzoekt en soms tot in de steden en dorpen broedt. Statig lopend zoekt hij zijn prooi in het open veld en pakt hij op die manier kikkers, slangen, grote insecten (waaronder loopkevers, waterkevers en sprinkhanen, die vooral in Afrika het voornaamste voedsel vormen), wormen, muizen, ratten en andere knaagdieren, en soms ook jonge vogels. Ooievaars produceren behoorlijk grote braakballen, waar-

uit kan worden afgelezen (uitgeplozen) wat ze zoal aan voedsel hebben verorberd. Zo wordt er ook wel onderzoek gedaan naar het voedsel dat ze in een bepaald gebied kunnen vinden. Die braakballen kunnen de jonge vogels soms behoorlijk dwarszitten. Er werd in de buurt van Wilsum eens een jonge ooievaar gevonden, wiens maag en slokdarm verstopt zat met braakballen die hij niet kon uitbraken. Daarom wilde hij ook niet meer eten.

Broeden

Ooievaars maken grote takkennesten in bomen en hoogspanningsmasten, maar ook op daken en schoorstenen van boerderijen en andere huizen, fabrieken en kerktorens. Bekend is het nest dat ze bovenop het gemeentehuis in Schoonrewoerd hadden gefabriceerd. In Nederland maken ze de laatste tientallen jaren graag gebruik van in een weiland geplaatste paalnesten. Het nest van waaruit voor het programma *Beleef de Lente.nl* in 2011 de beelden werden uitgezonden hadden ze wel weer in een boom gemaakt. Ze worden van hun tweede tot vierde levensjaar geslachtsrijp. Het vrouwtje legt 2-7 eieren (90-100 gram per ei), die door het mannetje en het vrouwtje worden bebroed, maar het meest door haar. Na 30-32 dagen komen de jongen uit het ei. Ze zijn dan nog kaal en hebben een geboortegewicht van 40-90 gram, maar er volgt al snel donsforming, waarna ze eerst nog een jeugdkleed krijgen en daarna een volwassen verenkleed. Na 60-80 dagen kunnen ze van het nest afvliegen.

Voorkomen

Ooievaars komen voor in Europa, het Midden-Oosten, West- en Centraal-Azië en Noordwest-Afrika. Noordelijker dan de juli-isotherm van 17 graden Celsius komt hij niet voor. Het verspreidingsgebied is erg verbrokkeld. Dat komt ook vanwege de vervolging door de mens. In de vorige eeuw is vrijwel overal in West- en Midden-Europa een enorme achteruitgang vastgesteld in het voortplantingsvermogen, die waarschijnlijk het gevolg was van het uitblijven van warme, droge zomers en van - wat ook niet uitgesloten kan worden - het eten van vergiftigde sprinkhanen in het overwinteringsgebied. In Zwitserland, en later ook in Nederland, werden deze prachtige vogels geherintroduceerd.

Nederland

In 1939 bedroeg het aantal broedparen in Nederland 312, in 1944 nog 114, in 1950 waren dat er 83 en in 1955 nog maar 58. Van 1963-1966 bedroeg het maximum aantal nesten 33, van 1967-1971 waren dat er negentien. In 1974

Het ringen van de jonge ooievaars in de Scheerenwelle bij Wilsum door Bennie van den Brink met op de achtergrond Wietske van de Rozenberg. Foto: Freddy Schinkel.

werd met behulp van een helikopter van de Koninklijke Luchtmacht nog een ongeveer 150 kilogram wegend nest op een gerestaureerde kerk in Oudkarspel teruggeplaatst. En het ging zo hard achteruit dat we in de jaren tachtig op een bepaald moment nog maar twee wilde broedparen hadden, in Grafhorst en Voorst, terwijl er op een enkele plaats nog een paar zogenaamde projectooievaars broedden.

Het werd hoog tijd om hier wat aan te doen, als we deze voor ons land zo karakteristieke vogels niet helemaal kwijt wilden raken. En dus werd er in 1969 door Vogelbescherming Nederland een zogenaamd ooievaardorp opgericht, Het Liesveld genaamd, in de gemeente Groot-Ammers, provincie Zuid-Holland. Later kwam daar nog een twaalfstal ooievaarbuitenstations bij, onder andere De Lokkerij-Reestdal bij Meppel.

Vanaf die tijd ging het bergopwaarts met de ooievaar. In de ooievaarsdorpen werden jonge ooievaars geboren die eerst nog weer voor nageslacht moesten zorgen, maar latere jongen werden - na hun vierde levensjaar - vrij-

gelaten. En velen van hen trokken, zoals de deskundigen al hoopten, in het najaar naar Afrika. Op dit ogenblik hebben we de ooievaarsdorpen niet meer nodig voor het project, omdat ook de projectooievaars in het voorjaar terugkomen en er zich nu weer een populatie van ongeveer zevenhonderd broedparen in ons land bevindt. Maar als opvang voor gewonde en zieke ooievaars, en als educatief centrum hebben ze nog een belangrijke functie. Bij De Lokkerij-Reestdal, en in de omgeving ervan, broeden ieder jaar nog tientallen ooievaars.

Inmiddels zijn er al meer dan tienduizend ooievaars in ons land geringd. En, zoals hiervoor al werd vermeld, trekken de meeste ooievaars in de nazomer en in het najaar naar Afrika. Maar er blijven, of komen, ook veel ooievaars in ons land overwinteren; in januari 2012 werden er 653 geteld.

Kampen

Ook in vroeger eeuwen kwamen ooievaars in Kampen voor, zoals al in de inleiding werd vermeld. In een artikel van E.G. van Vliet in het *Kamper Nieuwsblad* van 2 april 1983 wordt gemeld, dat een Kamper poortschrijver in 1627 en 1629 van het stadsbestuur geld kreeg om vis te kopen voor de ooievaars (toen oievaars, oyevaars of oyevaders genoemd). Het is echter niet bekend of die ooievaars er nestelden, of dat ze in gevangenschap werden gehouden.

Ooievaars broedden vroeger, in het gebied van de IJsseldelta, ook in de polder Mastenbroek en langs de IJssel in Uiterwijk, Zalk, De Zande, 's-Heerenbroek, Katerveer, polder Kamperveen en op het landgoed Wittenstein. Ze maakten toen vooral gebruik van boomnesten en minder van paalnesten.

C.G.B. ten Kate vermeldt in 1932, in aantekeningen die hij publiceerde over ooievaarsnesten in de omgeving van Kampen, dat er 'vroeger' in de stad minstens zes en in de omgeving zeker twintig ooievaarsnesten werden bewoond, maar dat in 1929 en volgende jaren dit aantal al veel lager lag.

Na de afsluiting van de Zuiderzee werd soms ook gebroed op het Kamper-eiland en het Haatland. Na 1950 werd er alleen nog met succes gebroed op nesten in Zalk en Grafhorst. In Zalk waren vroeger drie vaste broedplaatsen te vinden, die in het begin van de jaren zestig helaas verdwenen waren.

In 1984 was er alleen in Grafhorst dus nog een nest over met 'wilde' ooievaars. Jammer genoeg werd dit paalnest tijdens een storm in 1989 met vier jonge ooievaars erop omver geblazen, waarna bleek dat de onderzijde van de paal verrot was; daarna lieten de ooievaars de nieuwe paal die er werd geplaatst links liggen: het was er niet veilig!

Nadat het zo goed ging met de ooievaarsdorpen in ons land, werden er ook op plekken in onze omgeving paalnesten geplaatst. Dit was onder meer het geval bij Wilsum, 's-Heerenbroek, Zalk en het Noordeinde.

Wilsum

Ook in de Vereniging Dorpsbelangen Wilsum gingen stemmen op om iets voor de ooievaars te doen. Mevrouw Wietske van de Rozenberg nam daar het voortouw en zo werd op 3 april 1999 de eerste nestpaal geplaatst in de Ijsseluiterwaard bij Wilsum. Daar kwam de eerste ooievaar op 23 april al op af. In 2000 ging er een paartje op broeden, dat drie jongen kreeg, waarvan er één dood ging en twee konden worden geringd. Het jong met nummer 5033 werd op 30 augustus gezien in Cadiz in Spanje en werd in april van het volgende jaar gewond gevonden bij Blokzijl, waarna het later overleed. In 2001 bouwden ooievaars spontaan een nest op een oude boom in 's-Heerenbroek.

En in het volgende jaar werden al een tweede en een derde nestpaal geplaatst in de omgeving van Wilsum. Ook in Zalk werd toen een nestpaal geplaatst. Aan de Kamper Wetering in Ijsselmuiden werd in 2009 voor het eerst een nest bezet. Het totaal aantal nesten staat nu op tien.

Niet elk jaar wordt er succesvol gebroed, want met slecht weer gaan er veel jonge ooievaars dood. Er zijn ook andere oorzaken die de dood kunnen veroorzaken; zoals de hierboven vermelde 'braakballenverstopping' van een jonge ooievaar. Mevrouw Van de Rozenberg, die het wel en het wee van de ooievaars en hun jongen op de voet volgt, kon de dierenambulance overigens drie keer met succes inschakelen om zieke of gewonde ooievaars naar het ooievaarsbuitenstation De Lokkerij-Reestdal te brengen.

De 'opbrengst' van al deze inspanningen voor de instandhouding van deze vogels in onze omgeving is dat tot en met 2011 in Wilsum en contreien 51 jonge ooievaars geringd konden worden. Ook bij het nest in Noordeinde konden vanaf 2004 zestien jongen worden geringd.

Literatuur

Bergh, L.M.J. e.a. (eds.), *Vogels van de Grote Rivieren* (Utrecht 1979).

Eenkhoorn, G.J., *Het Zalkerbos* (Kampen 1985).

Eigenhuis, K.J., *Verklarend en etymologisch woordenboek van de Nederlandse vogelnamen* (Amsterdam 2004).

Gerritsen, G.J., en J. Lok, *Vogels in de Ijsseldelta* (Kampen 1986).

Hustings, Fred e.a. (eds.), *Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000* (Leiden/Utrecht 2002).
Jonsson, L., *Vogels van Europa* (Baarn 2003⁸).
Kamper Courant, overdruk Stadsnieuws, 1904.
Voous, K.H., *Moerasvogels van Europa* (Baarn 1992).
Wij zien ze weer vliegen...: 25 jaar De Lokkerij in het Reestdal (Meppel 2006).